

Hivatalos bíráló Kemecsi Lajos: Néprajz és muzeológia. Az elmélet és gyakorlat alakulása a 20-21. században című akadémiai doktori értekezéséről

Múzeumaink, kulturális örökségünk megőrzésének intézményei, nemzeti identitástudatunk erős pillérei iránt az új évezred elején megerősödött a tudományos érdeklődés. Bizonyítja ezt, hogy az elmúlt öt esztendőben a magyar múzeumokról három akadémiai doktori értekezés is készült: 2018-ban Bodó Sándoré, 2019-ben Fejős Zoltáné, jelen esetben Kemecsi Lajosé. A tudományos kutatás és feldolgozás magas szintjén foglalkoztak múzeumaink létrejöttével, történetével, jelenkori problémáival. Mindhárom szerző múzeumi főigazgatóként közeledett témájához, örvendetes, hogy nem veszték el a mindennapok vezetői gondjai, nehézségei közepette, munkájukat megfelelő tudományos, elméleti felkészültség birtokában végezték, sőt a gyakorlat számos eleméből elméleti következtetéseket vontak le, amelyek disszertációjukban is tükröződnek.

Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy mindhárom disszertációt hivatalos bírálóként olvashattam. Közel ötven éves múzeumi szolgálat után megállapíthattam eredményeik alapján, hogy a magyar múzeumügy jó kezekben van, múzeumaink működéséhez megteremtődtek a szükséges elméleti alapok, amelyek a tárgygyűjtést, az állagmegóvást, a nyilvántartást, a kiállítások rendezésének módszertanát és a múzeumi kutatómunkát meghatározzák. Kemecsi Lajos disszertációja arról is meggyőzhet bennünket, hogy Szentendrén a Szabadtéri Néprajzi Múzeum hitelességéhez, épületeinek kiválasztásához, áttelepítéséhez, berendezéseire sem férhet kétség.

Kemecsi Lajos doktori műve könyvnyi terjedelmű: 375 oldal, amelyhez 83 illusztráció kapcsolódik, elsősorban a Városligetben felépült új néprajzi múzeumról és a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum Felföldi mezőváros tájegységének épületeiről, berendezéséről. Az értekezés bevezetését követően négy fejezetből áll, összefoglalását 54 oldalas irodalomjegyzék követi, amelyben a magyar néprajzi muzeológia szinte teljes irodalmát adja. A felhasznált művek közül számos angol, német, francia nyelvű. Magának a szerzőnek 1995-2000 között a témában 51 publikációja jelent meg.

Bevezetésében rögzít néhány alaptételt, amelyekre a további fejezetekben gyakran visszatér, bővebben eleméz, bemutat. Szerinte a korszerű és hiteles múzeum két tartalmi és módszertani pillérre épül: az egyik a gyűjteménye, a másik az intézmény tudományos és társadalmi küldetése. Helyzetváltozásukat így ítéli meg: „A társadalomtudományok tudományos háttérbázisai között érzékelhetően növekszik a néprajzi múzeumok szerepe. A néprajzi múzeumok felelőssége és lehetőségei érdemben megnöttek az utóbbi évtizedben lezajlott emlékezetpolitikai fordulattal összefüggésben. A múzeumi szerepvállalást árnyalja, hogy a hagyomány az identitás médiumaként működik és a hagyományok fenntartása vagy megmentése a társadalmak morális feladata... A múzeumok korszerű funkciói között a megőrzés (melybe beletartozik a korábban gyűjtésként jelzett tevékenység és az állományvédelem/restaurálás is), mellett a kutatás, a kommunikáció és az oktatási tevékenység egyenértékű elvárásként szerepel.” (5-7. old.) E bevezetőt követő fejezetek általános néprajzi muzeológiai témájúak: bennük a múzeumi épületek, a gyűjteményezés kérdései mellett a Néprajzi Múzeum új állandó kiállításáról, és a néprajzi múzeumok emlékezetpolitikai szerepvállalásáról olvashatunk. A következő fejezetben szabadtéri néprajzi muzeológiai elemzések sorakoznak, a tudományos kutatási lehetőségekről, az életmódtörténet szabadtéri múzeumi bemutatási megoldásairól. Ezt követik a szabadtéri néprajzi muzeológiai kutatásokra épülő tárgytörténeti elemzések és esettanulmányok. Többségük a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum Felföldi mezőváros tájegységéhez kapcsolódik, amelynek tájegységfelelős kurátora Kemecsi Lajos volt. Az utolsó nagy fejezet a Néprajzi Múzeum és a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tudomány- és kutatástörténetével foglalkozik. Három

alfejezetében a Néprajzi Múzeum utóbbi harminc éves működését elemzi, kiemelve az intézmény tudományos műhely jellegét.

A nagy terjedelmű értekezés tudományos eredményeit, a feltárt sok ezer adatot a doktorjelölt összefoglalása és tézisei igen jól, áttekinthetően foglalják össze. Tézisszerűen törekszik doktori művének legfontosabb megállapításait kiemelni, hangsúlyozni, majd a hazai néprajzi muzeológia eredményeit bekapcsolja a nemzetközi múzeumi diskurzusba.

A múzeumépületek kapcsán saját tapasztalataim által is megerősítve egyetértek Kemecsi Lajos alapvető megállapításával: „A Néprajzi Múzeum, amely a magyar népi kultúra legnagyobb és legkomplexebb gyűjteményét őrzi, fennállása óta még soha nem működött múzeum számára tervezett saját épületben. Ennek ellenére gyűjteményei, tudományos tevékenysége és szerteágazó szakmai kapcsolatai révén mindmáig az európai szakintézmények élvonalába tartozik.” (24. old.) Másfél százados hányattatás, költözések sorozata után napjainkban a Néprajzi Múzeum végleges és korszerű elhelyezését a budapesti Liget projekt részeként elkészült új épületekben oldotta meg a fenntartó, a Magyar Állam. Kemecsi Lajos intézményvezetőként irányította a magyarországi múzeumok történetének legnagyobb vállalkozását, a reformkori Magyar Nemzeti Múzeum létrehozásához hasonló méretű munkát, az építészeti tervpályázatoktól kezdve az építkezésen át az óriási gyűjtemény költöztetéséig, az új állandó és időszakos kiállítások tervezéséig, rendezéséig.

Mindezen túl a múzeumi kollégákkal együtt megvalósított munkának, a nehézségeknek és az eredményeknek folyamatos krónikása is volt, amit benyújtott akadémiai doktori értekezése a legmagasabb szinten tükröz. Öröm első kézből olvasni az eredményeket: „A Néprajzi Múzeum 19. századi princípiumok alapján létrehozott, hagyományaira büszkén tekintő, de a 21. század kihívásainak megfelelő, napjaink társadalmát tanulmányozó és megismertető intézmény. Tervezett új épülete szándékaink szerint nem archaizál: egyértelműen saját korának felel meg, és tükrözi az intézmény előremutató, progresszív gondolkodásmódját. A győztes terv alapján készülő épület külső megjelenése és belső kialakítása elvárásaink szerint egyaránt utal a múzeum gyűjtőkörére és vezéreire, az ezekből fakadó következtetéseket napjaink nyelvén és eszközeivel, átgondolt, de közérthető módon megfogalmazva, a kortárs építészet nyelvezetét használva tükrözi.” (31. old.) „A Néprajzi Múzeum a fejlesztés eredményeként bizonyos szempontból kivételes helyzetben lesz műtárgygyűjteményét illetően. A tervezett új helyszíneken akkora százalékban nyílik lehetősége a tárgyai bemutatására, mint soha korábbi működési helyszínein. A Néprajzi Múzeum Gyűjteményi Központban megvalósuló nagyméretű tárgyak (537 nm-es alapterületen) látogatható kollekcióján (épületelemek, járművek, gépek, szövöszékek) túl a városligeti főépületbe tervezett a kerámia gyűjteményre épülő Kerámia-tér és az állandó kiállítások óriási terei közösen biztosítják ezeket a feltételeket.” (44. old.)

A szabadtéri néprajzi muzeológiával foglalkozó fejezetekből megtudjuk, hogy a szabadtéri néprajzi múzeumok egyedi kulturális intézmények, teljes skálán mutatják be a dolgokat, természet és kultúra, spirituális és anyagi, elmélet és gyakorlat együtt jelenik meg bennük, teljes élményt nyújtanak, a látogatók bevonásával. Az európai etnológiai vizsgálatokban a tárgyi világ kiemelkedő jelentőségű, aminek fontos központjai a szabadtéri néprajzi múzeumok. Megőrzésre érdemes jellemzőjük a diakron szemléletmód, amelyhez a levéltárak kimeríthetetlen forrásanyagot biztosítanak, köztük a hagyatéki leltárakat, árszabásokat. A doktorjelölt ezzel kapcsolatos következtetése: „A történeti néprajzi irány tehát eredményesen folytatható, s a forrásközléseket követő tanulmányok várhatóan átrajzolják a magyar népelet és közműveltség egész újkori történetét.” (87. old.) Megállapítja, hogy a magyar polgári kultúra-modell felvázolásában a szabadtéri néprajzi muzeológiának kiemelkedő szerepe lehet. Kiemeli a hazánkban igen elterjedt tájházak jelentőségét a helyi identitásban, a turizmus előmozdításában. A mezővárosi életmód és kultúra szabadtéri néprajzi bemutatását a felföldi mezővárosi épületek megjelenítésével valósítja meg.

Meghökkenítő, de a munka nagyságát is jelzi a tájegység kiállításába 4.560 műtárgy került: A hejcei borkereskedő pincetokjától a gyöngyösi Szent Donát szoborig. A portákon, a téren és a szőlőhegyen összesen 218 féle növényt telepítettek, a gyümölcsfák, a szőlőtőkék, a kerti vetemények és a virágok a felföldi régióra jellemző fajták. A hejcei lakóház a felföldi mezőváros tájegység muzeológiai koncepciójának és telepítési tervének megfelelően borkiméréssel, borkereskedelemmel, fuvarozással foglalkozó mezővárosi gazda háza. Kemecsi Lajos épületbemutatása szerint: „Esetenként a nemesi házak, vagy a tehetős szabad királyi városok gazdag polgárainak életszínvonalát is és tárgyi környezetét szinte azonos időben követték a felföldi kis mezővárosokban élők. Ezekben a háztartásokban jelentek meg elsőként a drága órák, a nagy tükrök, a külföldi fém, vagy porcelán edények, díszes függönyök, divatos lámpák.” (168. old.)

A 2022 tavaszán megnyílt Erdélyi épületegyüttesben a hétfalusi csángó telek az átalakuló szekeres életmódot az 1900-as évek első harmadából mutatja be. A barcasági magyar szekeresek szerepe a magyar/székely – szász – román etnokulturális kapcsolatok formálásában alapvető jelentőségű: „A hétfalusi magyarok alapfoglalkozása a 20. századig a földművelés volt. Ezzel összefüggésben a legnagyobb problémát a földhiány jelentette. Fontos kiegészítő megélhetést jelentett az erdőterületek kitermelése és ezzel összefüggésben a fakereskedés. A kiegészítő foglalkozások – iparos mesterségek, mészégetés – közül kiemelkedik jelentőségét tekintve a fuvarozás.” (185. old.) A hétfalusi szekeresek útvonalai behálózták egész Erdélyt, de rendszeresen szállítottak árut a Kárpátokon túl Bukarestig, Moldváig, Konstantinápolyig. A hétfalusi telek berendezésének, kiállításának hangsúlyos része a hagyományos járműkultúra, a jellegzetes hétfalusi szekér és alkotórészeinek, a járműveket készítő iparosok („kerekesek” – bognárok és a kovácsok) munkájának bemutatása. Kemecsi Lajos korábbi kutatási témája, a hagyományos járművek, a kocsis szekér és társai vizsgálatának eredményei is tükröződnek itt.

Az eddigi szigorúan muzeológiai témákat követően az értekezés utolsó nagy fejezetében tudomány- és kutatástörténeti elemzések következnek. Ugyanakkor ezeket is átszövik a múzeumok világának kérdései, problémái, emlékei. A tudománytörténet, a múzeumelmélet és a gyakorlati muzeológia szemüvegén keresztül tárgyalja a Néprajzi Múzeum és a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum történetének időszakait, néhány meghatározó személy működését. Korábban nem elemzett forrásokat is sikerült feltárnia, amivel a már ismertnek gondolt események, összefüggések más megvilágításba kerültek.

A Magyar Néprajzi Társaság és a Néprajzi Múzeum a Társaság 1889. évi alapításától napjainkig szimbiózisban él, együttműködésüknek gyümölcseit valamennyien élvezzük, legyen szó a Társaság múzeumi elhelyezéséről, kiadványainak raktározásáról, a társasági rendezvényeknek helyszín biztosításáról. A Múzeum részéről Társaságunk működéséhez, kiadványaihoz, rendezvényeihez nyújtott anyagi támogatás is megbecsülendő. Kemecsi Lajos e kapcsolatokat vizsgálja az alapítás és az intézményesülés időszakában. A napjainkban is élő kapcsolatok még intenzívebbé válhatnak az új múzeumépületben: „A városligeti parkra néző földszinti irodák reményeink szerint a várható költözés idején 133 éves Magyar Néprajzi Társaság számára minden korábbinál biztosabb és megfelelőbb elhelyezést garantálnak.” (213. old.) Ugyanez remélhető a Társaság értékes kiadványkészletének raktári elhelyezése, a társasági rendezvények helyszínei esetében is.

A néprajzi múzeum intézményesülésének kiteljesedése Jankó János igazgató őrre történő kinevezésével következett be 1894-ben. Ezután válik a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya a magyar néprajz központi bázisává, nagy néprajzos nemzedékek felnevelő iskolájává. Itt alapozta meg szakmai tudását Bát kay Zsigmond, Viski Károly, Györffy István, Gunda Béla. Ennek alapját Jankó János rakta le, akinek fő törekvése a néprajzi gyűjteményeknek a tudományos kutatás forrásaivá alakítása volt. Mai hivatali utóda, Kemecsi Lajos disszertációjában egy gyakran figyelmen kívül hagyott szempontra is felhívja a

figyelmet értékelésénél: „Jankó esetében különösen indokolt figyelembe venni, hogy minden kutatói-muzeológusi életműre elmaradhatatlanul hatással volt és van a jelenben is az érintett hivatali elfoglaltsága, adminisztratív munkaköreinek elkötelezett betöltése. Az ilyen jellegű munkának mérhető eredményei nem publikációkban, tudományos fokozatokban realizálódnak, hanem az érintett intézmény hétköznapi működési feltételeinek biztosításában, esetleg sikeres infrastrukturális fejlesztésekben. A múzeumi archívumban rengeteg adminisztratív feladattal kapcsolatos irat őrzi Jankó ilyen irányú működésének emlékét.” (235. old.) Pályáját ezek segítségével sikerült a disszertációban árnyaltan bemutatni. Ugyanez mondható Balassa Iván esetében is, aki nehéz időkben, 1950-1955 között irányította a már önállóvá vált Néprajzi Múzeumot. Balassa Iván sokunknak kortársa, igen agilis társasági elnökünk volt, akiről örömmel olvastam Kemecsi Lajos megalapozott elemzését. Az ideológiai-politikai mókuserékhez írta: „Nem könnyítette meg a főigazgató helyzetét az sem, hogy a Néprajzi Múzeumban gyakran kellett együtt dolgoznia Rákosi Mátyás népművészet iránt rajongó jakut nemzetiségű feleségével, aki bejárt az intézménybe a gyűjteményeket tanulmányozni.” (240. old.) Ráadásul 1950-ben Ortutay Gyula a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának vezetője Darvas József miniszter utasítására felszólította: „A Néprajzi Múzeum 20193 leltári számú tárgyát képező matyó tulipános ládát átadjuk a Szovjetunióba utazó parasztküldöttség részére, amely azt J. V. Sztálinnak, a Szovjetunió nagy vezérének ajándékkul ajánlja fel.” (240. old.)

A doktorjelölt tudománytörténeti szemléjében a korabeli iratok alapján felidézi, hogy a sikeres pályára állt szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum bölcsőjét is a Néprajzi Múzeumban ringatták, 1967-1972 között a Falumúzeum osztály keretében. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum előtörténetében oroszánrészt vállaltak a Néprajzi Múzeum muzeológusai, kimagasló elkötelezettségükkel, fáradhatatlan ügybuzgalmukkal. Nem alaptalanul nyilatkozhatott a naggyá nőtt „kistestvérről” a Néprajzi Múzeum jelenlegi főigazgatója: „A magyar néprajztudomány nagy kollektív vállalásai közé sorolt szabadtéri néprajzi múzeum, a magyar skanzen megvalósításának története a hazai társadalomtudományok, az általános muzeológia és muzeográfia szempontjából egyaránt kiemelt jelentőségű.” (264. old.)

A disszertáció a Néprajzi Múzeum utóbbi 30 évének (1989-2020) értékelésével zárul: működésének jellemzőivel, feltételeivel, tudományos eredményeivel, könyvtárával, kiadványaival, kiállításával foglalkozik. Főigazgatók, főigazgató helyettesek, vezető munkatársak munkája kerül itt mérlegre. Egyedül Selmeczi Kovács Attila főigazgató helyettes múzeumi munkájának értékelése maradt ki, amire a doktorjelölt válaszában legyen szíves kitérni. Másik kérdésem: Mikorra tervezik a Néprajzi Múzeum új állandó kiállítási katalógusának kiadását, a magyar mellett más idegen nyelven is szándékoznak megjelentetni?

A Néprajzi Múzeum eredményeiről, gondjairól, nagy jövőjéről olvasva az opponens nem zárkozhat el a köszönet és a jókívánságok előtt. Sokan vagyunk, akiknek szakmai útját a Néprajzi Múzeum gyűjteményeivel, könyvtárával, adattárával, fotótárával, a kollégákkal folytatott konzultációkkal támogatta. Jómagam egyetemi hallgató majd segédmuzeológus koromban még a Könyves Kálmán körüli épületben is kutattam, majd négy évtizeden keresztül a Kossuth téren. Köszönet ezért. A városligeti folytatáshoz további eredményes munkát, sok örömet kívánok.

Kemecsi Lajos doktori műve átfogó képet ad, a résztvevő múzeumi szakember és felelős intézményvezető kutatómunkája alapján a kortárs magyar néprajzi muzeológia csomópontjairól, a budapesti Néprajzi Múzeum és a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum múltjáról, jelenéről és várhatóan szép jövőjéről is. Kemecsi Lajos doktori értekezése tükrözi, hogy korábbi tudományos fokozatának megszerzése óta jelentős eredeti tudományos eredménnyel gyarapította a magyar néprajztudományt, a néprajzi muzeológiát. Kutatásaival jelentősen hozzájárult néprajztudományunk továbbfejlődéséhez. E munkát személyében a

legilletékesebb, megyei múzeumi, szabadtéri néprajzi múzeumi szolgálat után a Néprajzi Múzeum főigazgatójaként végezte el, akinek rálátása van hazánk múzeumügyére.

Kemecsi Lajos doktori művét nyilvános vitára alkalmasnak tartom. A leírtak alapján javaslom a Magyar Tudományos Akadémia Doktori Tanácsának a nyilvános vita kitűzését. Javaslom a Tisztelt Bíráló Bizottságnak Kemecsi Lajos értekezésének elfogadását, hogy számára a Magyar Tudományos Akadémia doktora fokozatot odaitéljék.

Székesfehérvár, 2022. május 23.

Dr. Lukács László
a Magyar Tudományos Akadémia doktora